

نقش زنان ایثارگر در انقلاب اسلامی

زهرا کشنگر^۱، فاطمه پیری^۲، حدیثه نیاز کهخا ژاله^۳

چکیده

از همان ابتدای تاریخ اسلام زنان سرچشمه ایثار گذشت و نجابت بودند. تاریخ دنیا کم نیست از وجود بانوان فداکاری که برای حفظ اسلام و اشاعه آن از جان و فرزندان خود هم گذشته‌اند و در راه اسلام از هیچ امری دریغ نکرده‌اند. ایثار و فداکاری‌های حضرت زینب و بانوان فداکار و شجاع حاضر در قیام کربلا جلوه عظیمی از روح شهادت‌طلبی و ایثار زنان مسلمان در تاریخ است و حالا زنان غیور ایرانی بالگو گرفتن از فداکاری‌های حضرت زینب (س)، در جریان رهایی از ظلم و ستم و استبداد پهلوی، رشادت‌های بی‌نظیری از خود بر جای گذاشتند و در کنار مردان و حتی جلوتر از آنان از آزمون صبر و استقامت و فداکاری سربلند بیرون آمدند. زنان در این انقلاب در بسیاری از فعالیت‌ها و رویدادهای مهم شرکت داشتند. آن‌ها به‌عنوان فعالان سیاسی، اجتماعی و فرهنگی در اعتراضات و تظاهرات شرکت کردند و نقش بسیار مؤثری در تحولات سیاسی این دوران بودند. زنان در ترویج ارزش‌های دینی و فرهنگی نیز نقش مهمی داشتند و در تحولات فرهنگی انقلاب همراه با مردان به‌عنوان مدافعان انقلاب به‌شمار می‌رفتند. این مقاله در خصوص این است که گوشه‌ای از فعالیت‌ها و فداکاری‌های زنان را در جریان انقلاب اسلامی به عنوان یکی از مهم‌ترین وقایع این سرزمین بیان کند.

واژگان کلیدی

زنان، ایثار، انقلاب اسلامی، فداکاری.

۱. دکترای تخصصی شیمی آلی دانشگاه فرهنگیان، زابل، سیستان و بلوچستان، ایران.

zahrakeshtehgar@gmail.com

۲. دانشجو کارشناسی پیوسته دانشگاه فرهنگیان، زابل، سیستان و بلوچستان، ایران. fati.piri.1380@gmail.com

۳. دانشجو کارشناسی پیوسته دانشگاه فرهنگیان، زابل، سیستان و بلوچستان، ایران. hdythhnyaz@gmail.com

❖ مقدمه

انقلاب اسلامی ایران بی بدیل‌ترین و بی‌نظیرترین انقلاب میان انقلاب‌های جهان است و مؤثرترین رکن آن حضور زنان انقلابی و جهادگر در تمامی ابعاد آن است زنانی که قبل از این واقعه شاید حضور محدود و ساده‌ای را فقط در کنار اعضای خانواده سپری می‌کردند و هیچ حضور مؤثری در تعاملات سیاسی و اجتماعی ایفا نمی‌کردند اما انقلاب ایران این فرصت را به آن‌ها داد تا به عنوان بازوان توانمند آن و برانگیزاننده شعله‌های فروزانش به شمار بیایند حضور زنان در فعالیت‌های سیاسی و انقلابی پایاپای مردان قوت و روحیه عظیمی برای ایشان به ارمغان آورد و باعث شد تا تلاش و انگیزه برای مبارزه و رسیدن به اهداف مدنظر برایشان به ثمر بنشیند (رنجبر و همکاران، ۱۴۰۰: ۳).

زنان در حادثه کربلا وظایف متعدد و بسیار مهمی بر عهده داشتند، مهم‌ترین رسالتی که بر عهده زنان خصوصاً بر عهده حضرت زینب (سلام‌الله‌علیهم) و اهل بیت امام حسین (علیه‌السلام) گذاشته شده بود، این بود که حوادث کربلا را برای دیگران بازگو کنند، پیام آن حضرت را به همگان برسانند و تلاش کنند که حادثه کربلا برای همیشه زنده بماند، وظیفه جهادگری و مبارزه با دشمن هر چند از دوش زنان برداشته شده بود؛ اما بعضاً زنان حاضر در صحنه کربلا با حضور در میدان نبرد و مبارزه با دشمن، نام خویش را برای همیشه در تاریخ ثبت کردند. زنان علاوه بر آنکه از جهت تربیت حماسه‌سازان کربلا، در قیام عاشورا نقش مهمی را ایفا کردند، از جهت تشویق و ترغیب شوهران و فرزندان خویش چه پیش از عاشورا و چه در روز عاشورا و در گیراگیر نبرد نیز سهم بسزایی داشتند.

همچنین پس از پیروزی انقلاب، زنان در فرآیند ساختاردهی کشوری و اجتماعی نیز نقش مهمی داشتند. ایجاد قوانین و مقررات مربوط به حقوق زنان، شرکت در فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی، شرکت در آموزش و اشتغال و بسیاری از حقوق دیگر به دست زنان در دوران پس از انقلاب برگزار شد؛ اما در طول سال‌ها، تعبیر و اجرای این حقوق و مقررات مربوط به زنان مورد انتقاد و بحث قرار گرفته و بسیاری از فعالان زنان همچنان به دنبال تحقق بیشتر حقوق و تساوی بیشتر در انواع مختلف زندگی اجتماعی و سیاسی هستند.

پیشینه پژوهش

پژوهش حاضر قصد دارد تا به بررسی تأثیر بانوان در انقلاب اسلامی ایران بپردازد: علامتی، غلامرضا (۱۳۹۶)، در پژوهش خود با عنوان راهکارهای شناخت و ترویج جایگاه زنان ایثارگر در دوران دفاع مقدس به اثبات فداکاری و شهادت‌طلبی که از خصایص بارز مردمان این مرزوبوم است اشاره کرده است. نتایج این پژوهش نشان داد که بین رشادت طلبی و خودباوری بانوان فداکار و ایثار و گذشت آنان رابطه مستقیم وجود دارد.

حامد نظری محمدرضا علم و محسن آل غفور (۱۳۹۲)، در پژوهشی باعنوان فرهنگ سیاسی زن شیعه به نقش و حضور برابر و مساوی زن و مرد در عرصه سیاسی کشور پرداختند در این مسیر زن نقطه تکامل در پیشرفت کشور است در پایان این پژوهش مشخص شد که باور پذیری به حقوق برابر و اعتدال جنسیتی میان زن و مرد با خودباوری و حضور فعال و گسترده بانوان در عرصه‌های مختلف فعالیت‌های سیاسی و اجتماعی و جنبش‌های بانوان تأثیر مستقیم دارد.

در تحقیق دیگری که توسط هاشمیان، لیلا و صادق بیان، ظاهره (۱۳۹۵)، با عنوان سیمای زنان ایثارگر در جنگ تحمیلی (با محوریت رمان زمین سوخته اثر احمد محمود) صورت گرفت نتایج حاکی از آن است که آنچه در ادبیات دفاع مقدس، چهره‌ی زن را از نظایر آن در ادبیات پایداری جهان، متمایز می‌کند، ایمان، ایثارگری و پایداری و نجابت زن است؛ که به نحو بسیار مطلوبی در ادبیات دفاع مقدس آشکار و هویدا است. نگارنده در ادامه‌ی مقاله، نگاهی گذرا به شخصیت چند زن، در این اثر داستانی داشته و آسیب‌هایی که جنگ بر آنان وارد کرده را موردبررسی قرار می‌دهد. هم‌چنین چهره‌ی زنان مقاوم و دلیری که هم چون مردان مقاومت نموده و از شهر و کیان خود دفاع کرده‌اند به تصویر کشیده شده است.

روش پژوهش

در این روش پژوهشگر بااستناد به کتاب‌ها و مدارک و اسناد موجود در خصوص موضوع موردنظر به گردآوری مطالب پرداخته است جامعه موردبررسی زنان ایثارگر و فداکار ایران می‌باشد که در انقلاب ایران نقش اساسی و بی‌نظیری را ایفا کرده‌اند پژوهشگر در این پژوهش

❖ که پژوهشی کیفی است و رویکرد آن توصیفی - تحلیلی است بامطالعه کتاب ها و مدارک موجود به بررسی وضعیت زنان در تاریخ انقلاب ایران پرداخته است.

یافته‌های پژوهش

بانوان ایرانی با تکیه بر آرمان‌های اینارگری و شهادت‌طلبی و الگو قرار دادن حضرت زینب همواره در کنار مردان در تظاهرات مختلف شرکت می‌کردند و سختی‌ها و مشکلات دوری از فرزندان و همسرانی که در زندان‌های سیاسی گرفتار بودند و شکنجه می‌شدند مانع از تکاپو و بازدارنده از حرکات ضد استبدادی آن‌ها نبود چون اهداف و آرمان‌های اساسی‌تری در سر داشتند اهدافی که برای رسیدن به آن گذشتن از جان مال و فرزندان جزو ساده‌ترین کارها بود. در حادثه ۱۷ شهریور که جمعه خونین نام گرفت بانوان غیور و آزاده وطن نقش بی‌نظیری داشتند بانوانی که حتی بیشتر از مردان در تظاهرات حاضر شدند و با سر دادن شعارها خواستار حضور همه‌جانبه و فعال در تظاهرات بودند این واقعه شهدا و مجروحان بی‌شماری به دنبال داشت که اکثریت آن‌ها را زنان تشکیل می‌دادند. همچنین می‌توان به حضور زنان در تظاهرات ۱۵ خرداد ۴۲ که به حمایت از امام خمینی اتفاق افتاد اشاره کرد:

زنان انقلابی نسبت به دستگیری امام واکنش جدی نشان دادند و برای محکوم کردن این امر همه در صحن مسجد اعظم به دفاع از رهبر و مرجع خود پرداختند این امر برای اولین بار حضور زنان را در نهضت امام خمینی در کنار مردان تثبیت می‌کرد. همچنین در قیام ۱۷ دی‌ماه ۵۶ تظاهراتی برای نفی سیاست کشف حجاب در سالروز کشف حجاب در مشهد شکل گرفت که زنان مسلمان خراسان در این تظاهرات بیش از خود را اثبات کردند در این تظاهرات بیش از صد تن از بانوان محجبه حاضر بودند که در خیابان‌های اصلی شهر حضور پیدا کردند و شعارشان این بود که ما زنان مسلمان خراسان، آزادی خواهان در بند خود را خواهانیم (پنجه‌که و همکاران، ۱۴۰۱: ۵۱).

بررسی نقش زنان در انقلاب اسلامی

حمایت عاطفی

زن همواره مظهر آرامش و عطوفت جامعه است و این امر در جریان انقلاب به‌عنوان امری مؤثر برای تقویت روحیه انقلابی همسرانشان برای رهایی از ظلم و ستم استبدادی پهلوی بود انگیزه‌ای که باعث می‌شد مردان جهادگر از هیچ کوششی برای آزادی و رهایی از محدودیت‌های رژیم منحوس پهلوی دریغ نورزد.

ستادهای پشتیبانی

جلوه‌های دیگر همراهی خواهران و همسران و مادران مسلمان ایرانی را باید در تهیه و تدارک اجناس و اقلام موردنیاز رزمندگان و سربازان دید. زنان در حمایت مادی و لجستیکی از جبهه‌های جنوب و غرب، از جان و مال خود مایه گذاشتند و صحنه به‌یادماندنی و فراموش‌نشدنی فراوانی را خلق کردند. آن‌ها برای رزمندگان شال و کلاه بافتند، برای سربازان لباس و ملحفه دوختند و برای سربازان غذای گرم پختند (اسفرم، صادقی جرجافکی و دستان، ۱۴۰۱: ۲۳).

امداد و درمان

از شلیک اولین گلوله‌های دشمن و شهید و مجروح شدن تعدادی از مردم و رزمندگان، زنان مسلمان دل سوز این آب‌و‌خاک، دریافتند که باید به امداد درمان مجروحان و جانبازان جنگ پردازند. آن‌ها بدون هیچ چشم‌داشتی تنها به نیت کسب رضایت الهی و اطاعت از مقام ولایت، به جبهه‌ها رفتند و چه بسا خود مجروح و جانباز شدند و گاه به خیل شهدای انقلاب پیوستند. اگر زنان داوطلب به مدد و مساعدت جبهه و جنگ نمی‌آمدند، آمار شهدای جنگ فزونی می‌یافت و اگر مجروحان به‌موقع مداوا نمی‌شدند، درمان بعدی آن‌ها، هزینه سنگینی را بر بیت‌المال تحمیل می‌کرد. خانواده‌ها و رزمنده‌ها با مشاهده توجه به امداد و درمان مجروحان جنگی، اشتیاق بیشتری برای ادامه حضور داوطلبانه در جبهه احساس می‌نمودند. هم‌اینک نیز، بیان نمونه‌ها و جلوه‌های زیبای ایثارگری زنان پرستار، بهیار و امدادگر، موجی از عشق و شوق برای خدمت به مردم پدید می‌آورد.

پیام به‌کنگره ملی هفده هزار زن شهید، آزاده و جانباز سیدعلی خامنه‌ای

شهیدان و جانبازان و آزادگان زن، نمایشگران یکی از برترین قله‌های افتخارات انقلاب اسلامی و جمهوری اسلامی‌اند. قدرت ایمان، راه مجاهدت‌های بزرگ را به روی زنان ایرانی گشود و صحنه‌های شگفت‌انگیز و کم‌نظیری از حضور شجاعانه و فداکارانه و مبتکرانه‌ی آنان در میدان‌های دشوار پدید آورد. از تظاهرات شورانگیز روزهای انقلاب تا دوران فراموش‌نشده‌ی دفاع مقدس و از قهرمانی در صفوف نبرد تا دل‌بریدن از فرزند و همسر و فرستادن آنان به پیشباز خطر و تا خدمات پشت جبهه و از حضور در جبهه‌ی علم و تحقیق و فناوری و درخشندگی در وادی ادبیات و هنر تا هنرنمایی در عرصه‌های اجتماعی و سیاسی و مدیریت‌ها و سرانجام فداکاری در میدان سلامت و خدمت به بیماران در آزمون پُرخطر اخیر، همه و همه نشانه‌های اعتلای معنوی زن ایرانی است که به برکت نظام اسلامی و درس‌ها و ارزش‌گذاری‌های اسلام پدید آمده است. بی‌شک زنان شهید و جانباز و آزاده - که تعداد آنان را هفده هزار دانسته‌اند - در قله‌ی این افتخارات‌اند. زن ایرانی توانست به‌رغم فرهنگ فساد و انحطاط غربی تحمیل‌شده بر بسیاری از زنان در دوران نحس پهلوی، خود را به شرافت و طهارت مطلوب اسلام نزدیک کند و این افتخاری بزرگ است (فروتن و همکاران، ۱۳۹۹).

نقش زنان در انقلاب اسلامی در بیانات در دیدار خانواده‌های شهدای هفتم تیر و جمعی از خانواده‌های شهدای مدافع حرم

امروز مسئله‌ی شهدای دفاع از حریم اهل‌بیت مطرح است؛ این از آن ماجراهای عجیب تاریخ است. ما در دوران جنگ جوان‌ها را تشویق می‌کردیم به اینکه بروید به میدان جنگ، اجابت می‌کردند و می‌رفتند؛ امام یک سخنرانی می‌کردند، خیل جوان‌ها راه می‌افتادند می‌رفتند [آما] امروز ما چنین تشویقی نمی‌کنیم، درعین حال این انگیزه چقدر قوی است، این ایمان چقدر شفاف است که این جوان از ایران، از افغانستان، از کشورهای دیگر راه می‌افتد، بلند می‌شود از همسر جوانش، از کودک خردسالش، از زندگی راحتش می‌گذرد، می‌رود در یک کشور غریب، در یک خاک غریب، در راه خدا مجاهدت می‌کند و به شهادت می‌رسد. این چیز کوچکی است؟ قدم‌به‌قدم تاریخ انقلاب اسلامی از این شگفتی‌های تاریخ‌ساز به خود دیده است؛ اینها شگفتی است؛ و من عرض کنم این سه جنبه دارد: یک جنبه، جنبه‌ی صبر خود این شهید و انگیزه و

ایمان این شهید است؛ یک جنبه، جنبه‌ی صبر خانواده‌ها و تحمل آن‌ها است؛ [چون] این زن جوان می‌توانست کاری کند که شوهرش نرود؛ این پدر و مادر می‌توانستند مانع رفتن جوانشان بشوند؛ اینها صبر کردند؛ هم برای رفتن او، هم هنگام برگشتن جنازه‌ی مطهر او و [هم] بعد از او؛ و جنبه‌ی سوّم خودِ حادثه است که تاریخ‌نگار انقلاب اسلامی است؛ انقلاب این است، نظام اسلامی این است. این انگیزه‌ها، این ایمان‌ها، این قدرت‌های روحی، این عزم و اراده‌ها است که جمهوری اسلامی را به وجود آورده؛ می‌شود دست‌کم گرفت جمهوری اسلامی را؟ دشمن‌ها چه خیال می‌کنند درباره‌ی نظام جمهوری اسلامی؟ یک پیکره‌ی عظیمی، همه اقتدار، همه توانمندی؛ جمهوری اسلامی را این چیزها تشکیل داده خوب بله فلان گوشه یک ضعف هست، فلان آدم سست‌همت و سست‌اراده‌ای هم هست که دچار اعتیاد می‌شود، دچار فساد می‌شود، دچار انواع و اقسام اشکالات می‌شود؛ این در هر جامعه‌ای هست؛ مهم این است که یک جامعه از آن ارکان نگهدارنده‌ای برخوردار باشد که بتواند آن را پیش ببرد و در مقابل حوادث حفظ کند و مثل صخره‌ای آن را نگه دارد؛ این ستون‌های صخره‌وار همین شهدای ما هستند، همین خانواده‌ها هستند، همین فداکاران هستند، همین ایثارگران هستند؛ اینها هستند. برای همین هم هست که جمهوری اسلامی در چالش‌های گوناگون، غالباً بر این چالش‌ها غلبه کرده است.

نقش زنان در انقلاب اسلامی در بیانات در دیدار جمعی از بانوان فرهیخته‌ی حوزوی و دانشگاهی

زنان فعال در جبهه‌ی انقلاب، یک روزی نقش‌آفرینی برجسته‌ای کردند - هم اندکی پیش از پیروزی انقلاب، هم در اوائل انقلاب، هم در دوران جنگ تحمیلی - و از خودشان حضور نمایانی نشان دادند؛ نگذارید حضور نمایان زنان فعال در جبهه‌ی انقلاب کم‌رنگ بشود. دیگران در مواجهه‌ی با انقلاب و معارضه‌ی با انقلاب سعی می‌کنند از عنصر زن و زنان کارآمد استفاده کنند؛ جبهه‌ی انقلاب، زنان کارآمد و فعال و زبان‌آور و نویسنده و عالم و دانشمند به‌مراتب بیشتر دارد؛ خانم‌هایی که اهل اقدام‌اند، اهل فکرند، اهل نگارش و نویسندگی‌اند، اهل سخن گفتند، اهل فکر دادند، صحنه‌ی انقلاب و دفاع از انقلاب را خالی نگذارند؛ این یک نکته است.

نقش زنان در انقلاب اسلامی در بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی

مسئله زن و خانواده برای کشور، جزو مسائل درجه یک است. دوستان، خانم‌ها و آقایانی که آمدند صحبت کردند، این معنا را ثابت کردند. هیچ لزومی ندارد که ما بیش از آنچه شما گفتید و خیلی وسیع و خوب بیان کردید، چیزی بگوییم. خود این بیانات نشان داد که مسئله بسیار مهم است. اولاً نقش و سهم بانوان در نظام، یک نقش فوق‌العاده و ممتاز است؛ همچنان که در اصل انقلاب، نقش بانوان ممتاز بود. حالا شاید جوانهای عزیز که در جلسه هستند و در دوران مبارزات نبودند یا در دوران انقلاب نبودند، نمی‌دانند آنجا چه اتفاقی افتاد؛ جز از طریق گزارش‌هایی که هم‌اکنون هم متأسفانه ناقص است. همه گزارش‌هایی که از دوران مبارزه و دوران انقلاب بیرون آمده، گزارش‌های ناقص و یک‌جانبه و کوتاه است. یک کار بزرگی هم در این زمینه داریم که اگرچه جزو اندیشه‌های راهبردی نیست، اما جزو کارهای راهبردی است و ان‌شاءالله باید دنبال شود. آن کسانی که سابقه دارند، می‌دانند که زنان، هم در دوران مبارزه نقش داشتند، هم بخصوص در همان دوران انقلاب - یعنی آن یک سال و نیمی که حرکت انقلابی عمومی شروع شد - نقش داشتند. زنان یک نقش مؤثر و بی‌جایگزین داشتند؛ که اگر نبودند زنان توی این اجتماعات، بلاشک این اجتماعات عظیم و این تظاهرات عظیم، آن اثر را نمی‌بخشید؛ علاوه بر اینکه در بعضی جاها مثل مشهد ما، اصلاً شروع این تظاهرات، از زنان شد؛ یعنی اولین حرکت عمومی مردمی، یک حرکت زنانه بود. البته مورد تعرض پلیس هم قرار گرفتند. بعد از آن بود که حرکت‌های مردانه راه افتاد. هم در مبارزات اینجور بود، هم در ایفای نقش در تشکیل نظام، هم در دوران به‌سرعت پدید آمده بعد از تشکیل نظام؛ یعنی دوران جنگ، دوران محنت، دوران امتحان سخت؛ «حتی اذا ضاقت علیهم الأرض بما رحبت». اوضاع و احوال در دوران جنگ سخت شد. حالا بعضی‌ها جنگ را از تلویزیون و رادیو و اینها می‌شنفتند، بعضی‌ها با جسم و جان و تن خودشان توی میدان جنگ بودند. این گزارش‌های پر از حماسه و شور که از جنگ داده می‌شود، هم‌اکنون هم درست است - من چون خیلی از این کتاب‌های مربوط به خاطرات رزمندگان را می‌خوانم، میدانم همه اینها درست است - آن شور و شوق و آن عشق به مجاهدت و شوق به شهادت و عدم بیم از مرگ و اینها، هم‌اکنون همینی است که توی گزارش‌ها هست و درست است؛ لیکن نگاه کلان به جنگ، یک نگاه کاملاً محنت‌بار بود. خب، آن گردانی که جلو با شوق و ذوق دارد می‌جنگد، او که نمی‌داند توی قرارگاه اصلی نسبت

به مجموعه جبهه چه حالتی وجود دارد، چه ضعف‌هایی هست، چه نگرانی‌ها و دغدغه‌های جدی‌ای هست؛ و پشت سر قرارگاه اصلی، در سطح کلان، در کشور، چه کمبودهایی، چه دلهره‌هایی وجود دارد. دوران سختی بود. در این دوران سخت، نقش زنان، یک نقش فوق‌العاده بود؛ نقش مادران شهدا، نقش همسران شهدا، نقش زنان مباشر در میدان جنگ، در کارهای پشتیبانی و بعضاً بندرت در کارهای عملیاتی و نظامی - که من بخش کارهای پشتیبانی‌اش را خودم از نزدیک در اهواز دیدم - یک نقش فوق‌العاده بود. زنها حتی در بخش‌های نظامی هم فعال بودند؛ همین نوشته خانم حسینی - دا - این را نشان می‌دهد. اینها یک مجموعه کاری است که واقعا با هیچ معیاری، با هیچ ترازویی قابل‌اندازه‌گیری نیست. مادر، مادر شهید، مادر دو شهید، مادر سه شهید، مادر چهار شهید؛ شوخی نیست؛ اینها به زبان آسان می‌آید. بچه انسان سرما می‌خورد، دو تا سرفه می‌کند، چقدر نگران می‌شویم؟ یک بچه انسان برود کشته بشود، دومی برود کشته بشود، سومی برود کشته بشود؛ شوخی است؟ و این مادر با همان احساسات مادرانه سالم و جوشان و پر فوران، آن‌چنان نقشی ایفاء کند که صد تا مادر دیگر تشویق بشوند بچه‌هایشان را بفرستند میدان جنگ. اگر این مادرها آن‌وقتی که جنازه بچه‌هایشان می‌آمد یا حتی نمی‌آمد، آه و ناله می‌کردند، گله می‌کردند، یقه چاک می‌زدند، اعتراض به امام و اعتراض به جنگ می‌کردند.

مطمئناً جنگ در همان سال‌های اول و در همان مراحل اول زمین‌گیر می‌شد. نقش مادران شهدا این است. همسران صبور شهدا، زنهای جوان، شوهران جوان خودشان را در آغاز زندگی شیرین خانوادگی مورد آرزو از دست بدهند. اولاً راضی بشوند این شوهر جوان بلند شود برود جایی که ممکن است برنگردد؛ بعد هم شهادت او را تحمل کنند؛ بعد هم افتخار کنند، سرشان را بالا بگیرند. اینها آن نقش‌های بی‌بدیل است. بعد آنچه تا امروز ادامه دارد، همسری با جانبازان است. خانم‌هایی رفتند همسر جانبازان شدند. یک مرد ناقص معیوب احیاناً بداخلاق به خاطر وضع جسمی یا اختلالات ناشی از موج‌گرفتگی و غیره را انسان به عنوان یک متعهد و یک مسئول، داوطلبانه و بدون هیچ اجباری برود پذیرائی‌اش را به عهده بگیرد، خیلی فداکاری کرده است. یک‌وقت شما می‌گویید من می‌آیم روزی دو ساعت از شما پذیرائی می‌کنم. خب، هر روزی که شما می‌روید، او از شما تشکر می‌کند. یک‌وقت هست که نخیر، شما خودتان را به عنوان همسر

او توی خانه او می‌گذارید؛ شدید بدهکار! یعنی طبیعت کار این است که باید شما این کار را بکنید. اینها این فداکاری را کردند. اصلاً نمی‌شود نقش زنان را محاسبه کرد؛ و من اقرار کنم، اعتراف کنم؛ اول کسی که این نقش را فهمید، امام بزرگوار ما بود - مثل خیلی چیزهای دیگری که اول او فهمید، درحالی‌که هیچ‌کدام از ماها نمی‌فهمیدیم - همچنان که امام نقش مردم را فهمید. امام تأثیر حضور مردم را درک کرد، آن وقتی که هیچ‌کس درک نمی‌کرد. بزرگانی با یک داد؟! آن‌چنان با تحقیر حرف می‌زدند، کأنه اصلاً انسان نیست آن‌کسی که به او اشاره می‌کنند! امام نه؛ امام قدر مردم را دانست، مردم را شناخت، توانائی‌های آن‌ها را درک کرد، کشف کرد، فراخوان داد. امام چون صادق بود، چون سخن از آن دل پاک بزرگ نورانی بیرون می‌آمد، اثر گذاشت؛ لذا همه آمدند توی میدان. آن روزی که روز تشکیل کمیته بود، از همه قشرها آمدند توی کمیته؛ دانشجو آمد، استاد آمد، طلبه آمد، عالم طراز بالا آمد، مردم کوچه و بازار آمدند؛ آمدند عضو کمیته شدند. آن روزی که نوبت جنگ شد، همه به دستور امام رفتند داخل میدان جنگ شدند. آن روزی که امام در اواخر عمرش فرمود باید بروید، بسازید، درست کنید - استغناء - آمدند وارد میدان سازندگی شدند. آن راهگشایی‌ها تا امروز هم ادامه دارد. به نظر من الان هم هرچه ما داریم پیش می‌رویم، ضرب دست امام است. ایشان آن‌چنان این گوی را محکم پرتاب کرده که حالا حالاها امثال بنده باید دنبالش بدویم. این مردم حرکت کردند. نسل به نسل هم دارد دست‌به‌دست می‌شود. امام درزمینه زن هم همین جور بود. امام نقش زنان را فهمید؛ والا بودند بزرگانی از علما که ما با اینها بگویم داشتیم که اصلاً زنها در تظاهرات شرکت نکنند یا نکنند! آن‌ها می‌گفتند زنها در تظاهرات شرکت نکنند (حاتمی نیا و یوسفی، ۱۴۰۱: ۲).

آن حصار محکمی که انسان به او تکیه می‌داد، خاطر جمع می‌شد تا بتواند در مقابل اینجور نظراتی که از مراکز مهمی هم ارائه می‌شد، بایستد، حصار رأی امام و فکر امام و عزم امام بود. رحمت خدای متعال تا ابدالآبدین بر این مرد بزرگ باد.

به‌رحال نقش زنان، یک نقش بی‌بدیلی است. پس خود این نقش، اقتضاء می‌کند؛ چون آینده دارد. تازه از عمر انقلاب، سی‌ودو سال گذشته. سی دو سال برای یک انسان هم عمر جوانی است، چه برسد برای یک تاریخ. این نظام الهی باید صدها سال عمر کند. ما هنوز در اول

جوانی اش هستیم. آینده احتیاج دارد به این حضور زنانه در مجموعه حضور ملی. پس بایستی ما راجع به مسئله زن و حفظ این ظرفیت که در جامعه ما وجود دارد، تلاش کنیم. این دلیل اول است برای اینکه باید به مسئله زن بپردازیم.

نقش زنان در انقلاب اسلامی از دیدگاه شهید مطهری

نه پرده‌نشین و نه اختلاط، بلکه حریم

صراط مستقیم باریک است. کمی از این طرف برویم، پرت می‌شویم، کمی از آن طرف برویم هم پرت می‌شویم. اندکی به نام عفت و عصمت و پاکی، زن را به گوشه صندوقخانه‌ها بکشانیم، پرت شده‌ایم، یک ذره به نام دخالت خانم‌ها در اجتماعات و فعالیت‌ها حریم را بشکنیم از آن طرف افتاده‌ایم. شرکت، ملازم با اختلاط نیست.

شرکت ملازم با نوعی التذاذ بردن جنسی از یکدیگر نیست. پیغمبر اکرم در مسجد مدینه، به زنها اجازه می‌داد، می‌آمدند، به مردها هم اجازه می‌داد می‌آمدند. زنها را منع نکرد. ولی یک‌دفعه فرمود: ای کاش ما برای خانم‌ها در دیگری از مسجد بازکنیم (دلش نمی‌خواست که زنها و مردها از یک در داخل و خارج شوند؛ به یکدیگر تنه می‌زدند، فساد از همین جا پیدا می‌شود) که بعد «باب النساء» را ساختند و الان هم در همان محل در مسجد مدینه، دری هست به نام «باب النساء» که مخصوص زن هاست.

زنها و مردها می‌آمدند در مسجد پیغمبر پای و عظم پیغمبر می‌نشستند، وقتی که خارج می‌شدند چون کوچه‌های مدینه تنگ بود ازدحام جمعیت می‌شد، زن و مرد با یکدیگر مخلوط می‌شدند، مرد جوان بود، زن جوان بود، احیاناً به یکدیگر تنه می‌زدند. فرمود: بهتر این است که زنها از کنار حرکت کنند، مردها از وسط. پیغمبر اکرم خوش نداشت که این حرکت به صورت اختلاط باشد. منطق صحیح همین است.

بنابراین، شرکت زن در فعالیت‌های اجتماعی، ملازم این است که در شرایطی که فتنه‌انگیز است مثل ازدحام‌ها، اختلاط نباشد و حریم رعایت شود. البته در غیر ازدحام اشکالی ندارد. مثلاً در اتوبوس زنها نشسته‌اند، مردها هم نشسته‌اند، ازدحام نباشد، اشکالی ندارد (هاشمیان و صادق بیان، ۱۳۹۵).

رسول اکرم صلی الله علیه و آله و نقش زن در اجتماع

پیغمبر اکرم، زنها را در جنگ‌ها شرکت می‌داد، ولی آن‌ها کاری که بیشتر متناسب با زنها بود، انجام می‌دادند. در برخی مواقع شدت، زنها هم شمشیر برمی‌داشتند، چنان‌که در جهاد اسلامی اگر موقع دفاع بشود، زن و مرد و کوچک و بزرگ، همه باید شرکت کنند و شرکت می‌کنند. ولی رسول اکرم حتی‌الامکان زنها را به کارهای متناسب با خودشان مثل پانسمن کردن می‌گماشت.

نُسبیه جراح زنی است که در جنگ احد شرکت کرد و در جنگ‌ها زیاد شرکت می‌کرد. یکی از کارهای او جراحی بود، به این معنی که زخم‌ها را پانسمن می‌کرد. او وزن‌های دیگری وسایل پانسمن را با خود به میدان جنگ می‌بردند و مجروحان را پانسمن می‌کردند که این خود، همکاری است و احیاناً اتفاق می‌افتاد که همین نسبیه خودش می‌جنگید. در جنگ احد خیلی جنگید و خودش جزو مجروحان شد. ضربتی روی شانه‌اش فرود آمد. به قدری این ضربه سنگین و هولناک بود که بعد از اینکه معالجه شد، گودی‌ای روی شانه‌اش باقی ماند و بعد که پیرزن شده بود دخترهایی که آن دوره را درک نکرده بودند، می‌آمدند از او توضیح می‌خواستند که بگو چطور شد روی شانه تو این‌طور شد؟ و او هم با طول و تفصیل برایشان نقل می‌کرد.

زن در جمهوری اسلامی

منطق اسلام منطقی معتدل است. بعد از این هم جامعه اسلامی و جمهوری اسلامی بدون شرکت زنها قابل دوام نیست. در پیش‌نویس قانون اساسی برای زنها، موقع بسیار بجا و مناسبی پیش‌بینی شده است.

من وقتی در پاریس در جلسه خلوتی در خدمت امام بودم و صحبت می‌کردم، داشتم مسائلی را که امروز مطرح است و به‌خصوص برای فرنگی‌ها نسبت به حکومت آینده مطرح است یک‌یک بیان می‌کردم؛ تا یکی دوتایش را گفتم، فرمودند: مسئله زن. دیدم خود ایشان بیش از اینکه من توجه داشته باشم، به این مسئله توجه دارند. در کمال صراحت در مصاحبه‌هایشان که

در روزنامه‌ها هم چاپ شد، همان وقت اظهارنظر کردند که «زن‌ها حق رأی دادن و حق رأی گرفتن دارند» که یک‌دفعه در یک مصاحبه که خبرنگاران اطلاعات و کیهان هر دو رفته بودند پاریس و با ایشان مصاحبه کرده بودند، این قسمت افتاده بود. بعد، از آنجا به خود من تلفن شد که این قسمت را حتماً در آنجا بگنجانید. ولی این را هم توجه داشته باشید که اینها به معنی اختلاط نیست. وارد شدن زن در اجتماع به معنی اینکه اجتماع، محیط شهوت‌رانی بشود نیست و نخواهد بود. این به معنی این است که زن و مرد دو انسان‌اند و در انسانیت متساوی و متشابه؛ یعنی در آنچه به انسانیت انسان مربوط می‌شود برابر و همانند یکدیگرند، ولی در عین حال مرد، انسان مذکر است و زن، انسان مؤنث. در خود طبیعت، میان مرد و زن تفاوت‌هایی هست. زن چیزهایی از احساسات، عواطف، طرز تفکر، طرز برداشته‌ها، توانایی‌ها و استعدادهای بدنی دارد که مرد ندارد و مرد خصوصیتی دارد که زن ندارد. در عین حال که در انسانیت با یکدیگر متشابه و متساوی هستند، این جهت را هم نباید فراموش کنیم که در متن خلقت و فطرت، مدار زن و مدار مرد، تفاوت‌هایی دارند. ما نباید تحت تأثیر فرنگی‌ها، اختلافات و تفاوت‌هایی را که میان زن و مرد هست - که دست خلقت و دست خدا گذاشته است برای اینکه این دو مکمل یکدیگر باشند - نادیده بگیریم. اگر زن‌ها در خلقت جسمی و خلقت روحی عیناً مانند مردها بودند، نقص بود و اگر مردها عیناً مانند زن‌ها بودند نیز نقص بود. این دو، طوری خلق شده‌اند که مکمل یکدیگر هستند ما این حساب را نباید فراموش کنیم. من در کتاب نظام حقوق زن در اسلام گفته‌ام که تساوی حقوق زن و مرد یک مسئله است، تشابه حقوق زن و مرد مسئله دیگر است. اینها از نظر حقوق متساوی‌اند ولی متشابه نیستند. تساوی توجه به کمیّت است. ارزش کمیّی حقوق زن و مرد برابر با یکدیگر است، بلکه من ثابت می‌کنم که ارزش کمیّی حقوق زن بیشتر از مرد است و باید هم به یک دلیل خاص، بیشتر باشد. ولی از نظر کیفی چطور؟ از نظر کیفی این‌طور نیست. وظایف کیفی این دو در قسمت‌هایی متفاوت است، حقوق این‌ها از نظر کیفیت از جنبه‌هایی متفاوت است، مجازات‌های اینها از نظر کیفی در مواردی متفاوت است.

تساوی حقوق زن و مرد و تشابه حقوق زن و مرد نباید یا یکدیگر اشتباه شود. یکی از افتخارات حقوق اسلامی این است که حقوق زن و مرد را متساوی می‌داند ولی متشابه نمی‌داند.

به‌هرحال از ویژگی‌های جمهوری اسلامی در آینده این است که زن و مرد دارای حقوق مساوی و نه حقوق متشابه هستند.

نتیجه‌گیری

زن ایرانی با ظهور انقلاب اسلامی تحول یافت و تحول آفرید؛ هر روز به‌سوی رشد و کمال تازه‌ای راه یافت و در کوره انقلاب آبدیده و استوار شد. زنان مسلمان و متعهد کشورمان برای پیشبرد اهداف انقلاب اسلامی در صحنه‌های سیاسی - اجتماعی، بسیار فعال و سازنده قدم برداشتند و حرکت‌های اجتماعی عظیمی با مشارکت آنان شکل گرفت. زنان با حماسه‌آفرینی‌های خود زبان گویای انقلاب بودند. آن‌ها با حضور اسلامی خود در ابعاد مختلف و با داشتن روحیه اسلامی، جبهه‌های نبرد را پرشور نگه داشتند و در پرتو مقاومت و ایثارگری‌های آن‌ها و صبر و شکیبایی در برابر دشواری‌ها و شهادت‌ها، نه‌تنها پیروزی را رقم زدند بلکه خود به قهرمانان انقلابی تبدیل شدند.

زنان و مردان مسلمان در ایران با انگیزه الهی انقلاب کردند. آنان خواستار حکومت اسلامی و احیای اسلام ناب محمدی (ص) و زنده شدن نام قرآن و ائمه اطهار (ع) بودند. ازاین‌رو با نام فاطمه زهرا (س) و زینب کبری و امام حسین (ع) به خیابان‌ها می‌ریختند و تظاهرات راه می‌انداختند.

این اسلام و قرآن است که خانم‌ها را آورده است بیرون و همدوش مردها بل جلوتر از مردها وارد در صحنه سیاست کرد. «این قدرت ایمان است که شماها را به خیابان‌ها کشید و بازوان را به خیابان‌ها و ارزش عمل همین است.»

پیشنهادها

نقش زنان ایثارگر در انقلاب اسلامی ایران بسیار مهم و بارز بوده است. زنان در این انقلاب نقش‌های گوناگونی را ایفا کرده‌اند و به ایجاد تغییرات گسترده در جوامع و فرهنگ اسلامی کمک کرده‌اند. در زیر به برخی از پیشنهادها و نقش‌های زنان ایثارگر در انقلاب اسلامی اشاره می‌شود:

۱. مشارکت در تظاهرات و اعتراضات

زنان در ایام انقلاب فعالیت‌های فراوانی در تظاهرات و اعتراضات علیه رژیم پهلوی انجام دادند. حضور فعال زنان در خیابان‌ها به‌عنوان نمادی از انقلاب و تغییرات اجتماعی بود.

۲. ترویج ارزش‌های اسلامی

زنان ایثارگر به ترویج ارزش‌های اسلامی و نقش زنان در اجتماع اسلامی پرداختند. آن‌ها سعی کردند تا با ارتقاء فرهنگ اسلامی و ایجاد فضایی متناسب با اصول دینی، اساس نهادهای جدیدی را برای جامعه فراهم آورند.

۳. فعالیت در حوزه‌های فرهنگی و اجتماعی

زنان ایثارگر در زمینه‌های مختلف فرهنگی و اجتماعی مشغول به فعالیت بودند. آن‌ها در حوزه تربیت اسلامی خانواده، آموزش دینی و ترویج مسائل اجتماعی به‌عنوان نمایندگان انقلاب در این زمینه‌ها فعالیت می‌کردند.

۴. مشارکت در جبهه‌های جهاد

زنان ایثارگر نقش بسیار مهمی در جبهه‌های جهادی، به‌ویژه در دوران دفاع مقدس، داشتند. آن‌ها به‌عنوان پرستاران، کادر درمانی و حتی در برخی موارد به‌عنوان بسیجیان مشارکت فعال داشتند.

۵. سهم‌گیری در ساختارهای سیاسی

زنان ایثارگر در فرایند تشکیل ساختارهای سیاسی نیز نقش داشتند. حضور زنان در مقامات اجرایی، نمایندگی ملی و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های سیاسی، نشان از تأثیرگذاری آن‌ها در ایجاد نظام جدید اسلامی دارد.

به‌طورکلی، زنان ایثارگر در انقلاب اسلامی نه‌تنها به‌عنوان مشارکت‌کنندگان در تظاهرات بلکه به‌عنوان سازندگان و ترویج‌دهندگان ارزش‌های اسلامی و انقلاب در زمینه‌های مختلف جامعه به شناخته شده‌اند.

منابع و مأخذ

- حاتمی‌نیا، فائزه و یوسفی، محمدرضا (۱۴۰۱). نقش زنان در ترویج فرهنگ ایثار، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، شیراز.
- پنجه‌که، صابر؛ باغبانی، محمود؛ پنجه‌که، اسما و سابکی، ملیحه (۱۴۰۱). اهمیت نقش زنان در گسترش فرهنگ ایثار و شهادت در انقلاب اسلامی، نخستین همایش ملی ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، شیراز.
- اسفرم، سجاد؛ صادقی جرجافکی، سمیه و دستان، طوبی (۱۴۰۱). عوامل مؤثر بر ارتقا اثربخشی شیوه‌های ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، پنجمین همایش بین‌المللی روانشناسی، علوم تربیتی و مطالعات اجتماعی، همدان.
- فروتن، عباس؛ نیکنام، محمدحسین؛ کلانتر معتمدی، سیدمحمدرضا؛ رنجبر، فاطمه و خاجی، علی (۱۳۹۹). مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه سلامت کشور (بخش اول: موضوعات کلان).
- رنجبر، فاطمه؛ کلانتر معتمدی، سیدمحمدرضا؛ نیکنام، محمدحسین؛ فروتن، عباس؛ بینات، سعید بینات (۱۴۰۰). مؤلفه‌های فرهنگ ایثار و شهادت در جامعه سلامت کشور، بخش چهارم: مبانی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی.
- هاشمیان، لیلا و صادق بیان، طاهره (۱۳۹۵). سیمای زنان ایثارگر در جنگ تحمیلی (با محوریت رمان زمین سوخته اثر احمد محمود)، نخستین کنگره ملی زنان موفق ایران، تهران.